

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

THE MAIN PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE AS THE DIRECTION OF THE INCREASING OF THE ECONOMY'S COMPETITIVENESS

Підкреслено роль агропромислового сектору у забезпеченні розвитку та росту конкурентоспроможності економіки України. Наведено структуру основних галузей агропромислового комплексу України. Проаналізовано показники та тенденції виробництва певних видів сільськогосподарської продукції. Визначено стан окремих підгалузей агропромислового сектору України. Підкреслено необхідність зростання інвестицій із метою забезпечення стабільних темпів виробництва продукції в АПК України. Визначено ризики та негативні чинники, що гальмують подальший розвиток аграрної сфери. Підкреслено важливість державної підтримки аграрної галузі. Визначено перспективи розвитку АПК та зростання обсягів основних видів сільськогосподарської продукції. Наведено основні напрями реформування АПК України. Сформульовано основні цілі Комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на короткострокову перспективу.

Ключові слова: агропромисловий сектор, конкурентоспроможність, глобалізація, продовольчі ресурси, ризики, аграрна політика, ринок землі, стратегія розвитку.

курентоспроможності економіки України. Приведена структура основних отраслей агропромышленного комплекса Украины. Проанализированы показатели и тенденции производства определенных видов сельскохозяйственной продукции. Рассмотрено состояние основных подотраслей агропромышленного сектора Украины. Подчеркнута необходимость роста инвестиций с целью обеспечения стабильных темпов производства продукции в АПК Украины. Определены риски и негативные факторы, препятствующие дальнейшему развитию аграрной сферы. Подчеркнута важность государственной поддержки аграрной отрасли. Указаны перспективы развития АПК и увеличения объемов производства основных видов сельскохозяйственной продукции. Приведены основные направления реформирования АПК Украины. Сформулированы главные цели Комплексной стратегии развития сельского хозяйства и сельских территорий на краткосрочную перспективу.

Ключевые слова: агропромышленный сектор, конкурентоспособность, глобализация, продовольственные ресурсы, риски, аграрная политика, рынок земли, стратегия развития.

УДК 338.43

<https://doi.org/10.32843/infrastruct42-14>

Матросова Л.М.

д.е.н., професор,
професор кафедри економіки
та менеджменту
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Matrosova Liudmyla

V.N. Karazin Kharkiv National University

Подчеркнута роль агропромышленного сектора в обеспечении развития и роста кон-

The leading role of the agro-industrial sector in the ensuring of development of the competitiveness of the Ukrainian economy is underlined. The importance of the development of the agricultural industry under the circumstances of the global changes in the modern world's economy is determined. The structure of the main industries of the agro-industrial sector of Ukraine is given. The main indicators and trends of the producing of the certain types of the agricultural production are analyzed. The importance of the development of the agro-industrial sector for the solution of the problem of the food supply of population of the country is emphasized. The structure of the export of the agro-industrial sector of the economy is considered. The main indicators of the condition of the most important spheres of the agro-industrial sector are given. The condition and the main perspectives of the development of the agricultural subsectors are determined. The situation of the certain subsectors of the agro-industrial sector of Ukraine taking into account possible risks and threats are considered. The importance of the investment's growth for the ensuring of stable production's rates of the agro-industrial sector of Ukraine is stressed. The main risks and obstacles, which are slowing the progress of the agro-industrial sphere, are identified. The necessity of the stable development of the agro-industrial industries as the foundation of the effective functioning of the economy of the country is underlined. The importance of the government's support of the agricultural industry is emphasized. The necessity of the development, along with agro-industrial sector, of the other main competitive sectors of the Ukrainian economy is stressed. The main perspectives of the development of the agro-industrial complex and increasing of the producing volumes of the main types of the agricultural production are indicated. The main directions of reformation of the agro-industrial complex of Ukraine are described. The main goals of Complex Strategy of the development of agricultural regions in the short terms perspective are formulated.

Key words: agro-industrial sector, competitiveness, globalization, products resources, risks, the agricultural policy, the market of the land resources, the strategy of development.

Постановка проблеми. Сьогодні агропромисловий комплекс України розглядається як пріоритетний сектор національної економіки та потужний драйвер майбутнього економічного зростання нашої держави. Саме він має забезпечити підвищення конкурентоспроможності української економіки на основі використання конкурентних переваг з урахуванням сучасних аспектів інноваційної та інвестиційної діяльності. Український аграрний сектор із потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, з одного боку, може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції у світовий економічний простір, а з іншого – надати

мультиплікативний ефект розвитку інших галузей національної економіки [1].

Слід зазначити, що нині АПК України розвивається у складних умовах. Аналіз сучасного стану сільськогосподарської галузі дає підстави стверджувати, що ця сфера відчуває нестачу фінансових ресурсів, що можна отримати, залучаючи кредитні ресурси або використовуючи власний капітал. Сталий розвиток аграрного сектору економіки України значною мірою залежить від ефективності аграрної політики та активної участі держави в її формуванні та реалізації. Проблема ускладнюється також дискусією, що нині точиться навколо формування ринку землі. Найважливішим складником

формування ринку землі в нашій державі є робота щодо зміни суспільної думки, психології людей, що стосується приватної власності на землю та операцій із нею. Усе це вимагає по-новому оцінити та проаналізувати в теоретичному аспекті особливості функціонування АПК України в умовах глобалізації та процесів, що відбуваються в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку агропромислового комплексу як локомотива національної економіки досліджено у роботах таких українських учених, як В.М. Геєць, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук [2], Т.О. Зінчук [3], О.М. Бородіна, А.О. Гуроров [4] та ін. Аналіз питань інвестиційно-фінансової стратегії АПК, сучасних аспектів стратегії управління АПК, проблем інвестиційно-інноваційного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності АПК проведено у наукових публікаціях Н.О. Слободянюка [5], С.М. Халатура [1; 6], О.В. Мельника [7], М.М. Воронича [8] та ін. Проведені дослідження вчених мають суттєве теоретичне та практичне значення, проте питання щодо підвищення конкурентоспроможності АПК України в сучасних умовах є недостатньо опрацьованими.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану агропромислового комплексу України, визначення ризиків та чинників впливу на розвиток АПК, а також розроблення пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності економіки країни на основі зростання агропромислового сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Агропромисловий комплекс України має складну структуру, оскільки до нього слід віднести: 1) галузі, що виробляють засоби для сільськогосподарського виробництва та інших галузей; 2) сільськогосподарське виробництво; 3) галузі, що здійснюють переробку, збереження, транспортування продукції із сільськогосподарської сировини, доведення її безпосередньо до споживача; 4) виробничу та соціальну інфраструктуру цієї сфери. Кожна з галузей АПК виконує свою роль у процесах відтворення економіки, але основою є сільськогосподарське виробництво. Зазначена роль сільського господарства у системі АПК зумовлена тим, що кінцевим продуктом усього комплексу є сільськогосподарська продукція [9].

Згідно з концепцією стадій розвитку Д. Бела [10, с. 345] (доіндустріальна, індустріальна, постіндустріальна), на доіндустріальному етапі домінуючою була аграрна сфера життєдіяльності суспільства. На індустріальному етапі почала домінувати промисловість, що було зумовлено значно більшим потенціалом підвищення продуктивності праці та поглибленням поділу праці. У зв'язку із цим сільське господарство опинилося на другому місці. Але пізніше світова економіка зіткнулася з новими глобальними викликами: загостренням проблеми голоду та бідності, виснаженням ресурсної бази природного середовища,

порушенням екологічної рівноваги. Тому в сучасних умовах роль АПК значно зростає.

Відзначимо, що агропромисловий комплекс має особливе значення в економіці країни. Він відноситься до числа основних народногосподарських комплексів, що визначають умови підтримки життєдіяльності суспільства. Його значення полягає не тільки у забезпеченні потреб людей у продуктах харчування, а й у тому, що він суттєво впливає на зайнятість населення та ефективність національного виробництва у цілому.

АПК – найбільший з основних (базових) комплексів в економіці країни. В АПК України зайнято близько 35% усіх працюючих у сфері матеріального виробництва. У цій галузі зосереджено понад чверть усіх виробничих фондів та утворюється майже 15% ВВП країни.

Питома вага капітальних вкладень в АПК у загальному обсязі інвестицій в економіку України становить 10%. Близько 30% галузей народногосподарського комплексу включено у відтворення зв'язку з аграрним сектором. Із сільськогосподарської сировини виробляється приблизно 70% усього набору предметів споживання, що виробляються в країні. У роздрібному товарообороті продовольчі товари становлять приблизно 50% усього обсягу.

До агропромислового комплексу належать усі види виробництв та виробничого обслуговування, створення та розвиток яких спрямовані на виробництво кінцевої споживчої продукції із сільськогосподарської сировини. До АПК України належать три основні галузі.

Перша галузь АПК – тракторне та сільськогосподарське машинобудування, машинобудування для харчової промисловості, агрохімія (виробництво мінеральних добрив та мікробіологічна промисловість), комбікормова промисловість, система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства у місті Києві, меліоративне та сільське будівництво.

Друга галузь – це рослинництво, тваринництво, рибальство та лісове господарство.

Третя галузь АПК – харчова промисловість, холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство, торговельні та інші підприємства й організації, що здійснюють доведення кінцевого продукту до споживача у м. Києві, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю та громадське харчування. До кожної з визначених галузей слід також віднести відповідні сфери науки та підготовку кадрів [11].

За останні роки АПК перетворився на ключову галузь української економіки. У 2018 р. українські аграрії випередили металургів та вийшли в лідери ринку за обсягами експорту продукції, забезпечивши майже 40% усієї валютної виручки України. При цьому лівову частку експорту становить продаж сировинних товарів. Найбільше зростання

експорту в 2018 р. спостерігалось по позиціях сировини та напівфабрикатів первинної переробки.

На думку економічного аналітика Олександра Рябокони, українська аграрна галузь останнім часом виглядає дуже непогано порівняно з іншими. Рекордні врожаї зернових та олійних культур дають змогу розраховувати на подальше зростання експорту та валютних надходжень.

Водночас, як вважають експерти, Україна залишається країною ризикованого землеробства. Це означає, що у будь-який час урожай на полях може загинути, тому вкрай небезпечно робити ставку лише на сільське господарство – це дуже ризикована стратегія.

У цілому весь український аграрний експорт у 2018 р. перевищив відповідний показник 2012 р. у грошовому вимірі на 700 млн. дол. США і становив 18,6 млрд. дол. США. За цей період частка аграрного сектору в обсязі ВВП України збільшилася у два рази – з 9% до 18%.

Експорт продукції сільського господарства України на 80% є сировинним. Географія експорту продукції АПК така: країни Азії – близько 42%, країни ЄС – понад 33%, країни Африки – близько 16%, країни СНД – трохи більше ніж 6%. За даними моніторингового звіту Єврокомісії про стан торгівлі аграрною продукцією, у 2019 р. найбільшими експортерами сільськогосподарської продукції в країні Євросоюзу були США, Бразилія та Україна.

Згідно зі звітом Єврокомісії, з листопада 2018 р. по жовтень 2019 р. експорт сільськогосподарської продукції зі США становив 12,3 млрд. євро, із Бразилії – 11,7 млрд. євро, з України – 7,3 млрд. євро. Відзначено, що за рік найбільш стрімким було зростання експорту з України – на 41%, або на 2,1 млрд. євро в грошовому виразі.

За даними Міністерства аграрної політики України, за січень-вересень 2019 р. експорт становив 15,78 млрд. дол. США, що на 21,5%, або на 2,8 млрд. дол. США, більше, ніж за аналогічний період 2018 р. За підсумками III кварталу 2019 р. Україна експортувала рекордні 39,8 млн. т зернових, що на 44% більше аналогічного показника у 2018 р.

Водночас в агросекторі спостерігається відносна монокультурність: основну товарну масу та грошовий виторг забезпечують лише декілька продуктів – кукурудза, пшениця, соняшник, ріпак, соя.

Нині така галузь, як українське тваринництво, перебуває у глибокій кризі: постійно скорочується поголів'я сільськогосподарських тварин. Так, за 2013–2018 рр. поголів'я великої рогатої худоби в Україні скоротилося на 1 млн. 310 тис голів. Поголів'я свиней зменшилося на 1 млн. 900 тис голів, овець та кіз – на 550 тис голів. На думку експерта Олександра Рябокони, сьогодні винятком є лише такі високорентабельні за рахунок державної підтримки галузі, як птахівництво та молочне виробництво на агропідприємствах, у яких гаран-

товано закуповується продукція, що відповідає європейським стандартам [12]. За останні роки валове виробництво продукції сільського господарства в Україні збільшилося в 2,2 рази та за результатами 2018 р. досягло 360,8 млрд. грн, що становило 10% від ВВП країни. Частка агропродовольчого експорту у загальному експорті України становила близько 40%. За 11 місяців 2019 р. з України було експортовано агропродовольчої продукції на суму 20,2 млрд. дол. США. Це перевищило аналогічний показник 2018 р., коли загальна вартість експорту аграрного сектору становила 18,8 млрд. дол. США [13].

Останнім часом Україна є одним із найбільших у світі виробником та експортером соняшникової олії та зайняла одну з перших позицій в експорті соняшникової макухи. За показниками експорту зернових та бобових культур Україна увійшла до країн-лідерів, зайнявши друге місце в експорті ріпаку, четверте місце у світовому експорті кукурудзи та ячменю та шосте місце в експорті пшениці та соєвих бобів. За останні 4–5 років Україні вдалося значно поліпшити позиції на ринку експорту меду, зайнявши за результатами 2018 р. восьме місце у світі. Водночас поліпшилася позиція України на світовому ринку м'яса птиці, зокрема курятини.

У період 2014–2018 рр. обсяги капітальних інвестицій в Україні зросли більше ніж у півтора рази. Водночас капітальні інвестиції у розвиток сільського господарства збільшилися у 2,5 рази, а їхня частка у загальному обсязі капітальних інвестицій зросла з 9% у 2014 р. до 13% у 2018 р. На підтримку сільського господарства у 2018 р. було виділено майже 4,2 млрд. грн, з яких 57% спрямовано на розвиток галузі тваринництва, 22% – на здешевлення закупівлі сільськогосподарської техніки.

У 2019 р. заплановано виділити на розвиток технічної бази на 40% більше бюджетних коштів, а також збільшити у 1,5 рази витрати на підтримку тваринництва.

Фактично обсяги капітальних інвестицій на розвиток аграрної сфери економіки за дев'ять місяців 2019 р. зменшилися порівняно із січнем-вереснем 2018 р. на 11,3% – до 38 534,2 млн. грн. Станом на 1 вересня 2019 р. у сільське, лісове та рибне господарство України надійшло 536,659 млн. грн прямих інвестицій у вигляді акціонерного капіталу.

Переважну кількість зазначених інвестицій (98,8%) було вкладено у розвиток сільського господарства. При цьому за вказаний період зросли лише капітальні інвестиції у рибне господарство (+11,4%). Найбільше падіння спостерігалось у лісовому господарстві, де індекс капітальних інвестицій становив лише 60,9% до відповідного періоду 2018 р.

За даними вчених Інституту аграрної економіки України, зазначена ситуація у галузі пояснюється, зокрема, військовим конфліктом на Сході країни

та іншими загрозами, формуванням несприятливої аграрної політики та зменшенням обсягів державної підтримки сільськогосподарських виробників. Водночас з'явилися сучасні ризики, зокрема: відсутність чіткої позиції вітчизняних інвесторів щодо наслідків упровадження механізму купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, а також дефляція національної валюти, що негативно впливає на обсяги експортних доходів суб'єктів агробізнесу [14].

Слід підкреслити, що сьогодні АПК України відіграє важливу роль у розвитку вітчизняної економіки. Значна кількість українців зайнята у сфері торгівлі та сільського господарства. Саме тому державна підтримка та реалізація ефективної аграрної політики повинні забезпечити сталий розвиток аграрної галузі та зростання зайнятості населення.

В Україні пшениця, ячмінь, кукурудза, соняшник, ріпак та соя вирощуються на площі приблизно 25 млн. га, це близько 65% усіх земель сільськогосподарського призначення. Саме ці культури є основним експортним потенціалом країни, тому світовий баланс попиту та пропозиції на них суттєво впливає на експортну ціну та рівень цін на внутрішньому ринку.

Значний обсяг виробництва пшениці в 2019 р. (29 млн. т, що практично на 16% більше, ніж у 2018 р.) дає підстави для формування обсягу експорту пшениці на рівні 20 млн. т – рекордному рівні за всю історію незалежності. Своєю чергою, 35,5 млн. т урожаю кукурудзи відкривають можливість для продажу на зовнішніх ринках майже 30 млн. т цієї культури. Близько 9 млн. т ячменю також забезпечують досить суттєво потенційне збільшення експорту [15].

За попередніми даними експертів, зростання ціни нафти на світових ринках може збільшити конкурентоспроможність етанолу, та, як наслідок, кукурудзи та сої. Проте нині соя знаходиться «у перевиробництві» (зокрема, у Бразилії очікується рекордний урожай, за різними оцінками, – від 123 до 128 ММТ), а Китай усе ще не відновив виробництво свинини. Водночас у світі зростає виробництво етанолу, тому стосовно попиту на кукурудзу очікується позитивний прогноз. Експорт з України помітно збільшується та нині досягнув 12 ММТ [16].

Прогнозний сценарій щодо розвитку АПК на 2020 р. пов'язаний з оцінкою ризиків у галузі у зв'язку з проведенням аграрної реформи та продажу земель. Незважаючи на невизначеність ситуації, на думку експертів, слід очікувати зростання обсягів виробництва зернових культур та виробництва курятини.

Нестабільність курсу національної валюти також посилює невизначеність економічної ситуації у цілому. Учасники ринків, зокрема аграрного, очікують, що зміцнення гривні (на 12% за 2019 р.) може змінитися її падінням. Проте визначений термін та

наслідки зміни курсу національної валюти на разі визначити складно. У разі зміцнення гривні можливе зростання конкурентних позицій імпоротної продукції на вітчизняному ринку продовольчих товарів.

Відносно планів на весняну посівну кампанію 2020 р. слід згадати ситуацію восени 2019 р. За даними Мінагропроду України, на 10 грудня 2019 р. під урожай 2020 р. було посіяно озимих зернових культур на площі 7 млн. га. Це на 4% менше, ніж було заплановано, та на 1,2 млн. га менше, ніж у 2018 р. За прогнозами вчених Інституту аграрної економіки України, навесні 2020 р. в Україні буде посіяно 1,5 млн. га ярого ячменю, 0,25 млн. га гороху, 0,2 млн. га вівса. Неприятливі погодні умови навесні можуть дещо змінити структуру посівів ранніх зернових у бік зменшення зазначених культур та збільшення посівів кукурудзи з 5,0 млн. га до 5,2–5,4 млн. га. За оцінкою фахівців Інституту аграрної економіки України, під соняшник буде виділено близько 6 млн. га, а під сою – 1,5 млн. га [17].

Очікується також, що українське птахівництво надалі буде утримувати лідируючі позиції, збільшуючи свою частку в структурі споживання м'яса. За оцінками Асоціації, у 2019 р. середня рентабельність виробництва м'яса птиці в країні становила близько 5–7%, а рентабельність виробництва курячих яєць була негативною. На думку експертів, із такими показниками складно розраховувати на зростання потужностей без фінансової підтримки з боку держави. Якщо у 2019 р. поголів'я птиці в сільськогосподарських підприємствах збільшилося на 8,5% порівняно з 2018 р., то, за прогнозами «Союзу птахівників України», у 2020 р. зростання поголів'я становитиме лише 4,5%. Також можуть скоротитися темпи зростання виробництва м'яса птиці та яйця курячого. Виробництво м'яса птиці зросте на 7–8%, яйця курячого – на 2–3% [18].

Відзначимо, що Україна зарекомендувала себе на зовнішніх ринках як надійний постачальник якісної продукції. За останні роки експорт м'яса птиці та яєць збільшився у 2,5 рази. За даними Асоціації, у 2019 р. експорт м'яса птиці становив понад 400 тис. т, що на 22% більше порівняно з 2018 р. Також був досягнутий свого роду «рекорд» з експорту яйця курячого, що збільшився до 2,3 млрд. од. Отримання доступу до нових ринків та стагнація внутрішнього споживання будуть і надалі стимулювати експортні поставки продукції птахівництва [18].

Проте для суттєвих змін у українському свинарстві на разі немає внутрішніх та зовнішніх причин. На думку керівника аналітичного відділу Асоціації «Свинарі України» Олександри Бондарської, враховуючи негативну динаміку поголів'я свиней у четвертому кварталі 2019 р., не слід очікувати збільшення чисельності свиней на початок 2020 р. У 2019 р. на українському ринку свинини спостерігалася висока

волатильність цін. За даними Асоціації «Свинарі України», різниця між максимальною та мінімальною ціною («ціновий коридор») становила понад 11 грн/кг у 2019 р. проти лише 8,5 грн/кг у 2018 р.. Водночас середня ціна була на 2,5% меншою, ніж рік тому, тобто 43,5–43,8 грн/кг.

Підставою для збереження тенденції до високих закупівельних цін на цьому ринку у 2020 р. можуть стати такі чинники: продовження скорочення поголів'я свиней у країні, прогнозоване «просідання» внутрішнього виробництва порівняно з 2019 р.; суттєве подорожчання свинини через її дефіцит на тлі поширення АЧС у азіатських країнах, а також підвищення вхідного бар'єра для імпортової сировини, зокрема з країн ЄС. Деякі експерти припускають, що у 2020 р. середня ціна на свинину перевищить відповідний показник 2018 р.

На ринку молока у 2019 р. спостерігалось скорочення виробництва у сільськогосподарських підприємствах на 1%, а в господарствах населення – на 4,3%. Уперше у історії України обсяг виробництва молока становив показник менше ніж 10 млн. т. На негативну динаміку вплинув ажіотаж навколо ринку землі. Більш ефективні виробники призупинили інвестиції, менш ефективні почали вирізати худобу. За даними експертів, у 2020 р. порівняно з 2019 р. виробництво молока в Україні може скоротитися на 3–4%.

У разі якщо українська держава прийме Стратегію розвитку молочного тваринництва, то вже через п'ять років поголів'я корів у країні може зрости з 467 тис голів (на 01.01.2019) до 755 тис голів (на 01.01.2025), а на переробку може бути спрямовано 6 млн. т сировини (а не 3,8 млн. т як зараз).

У Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України було визначено п'ять основних напрямів державної підтримки сільського господарства на 2020 р. До них віднесено такі головні пріоритети:

- 1) підтримка галузей тваринництва, садівництва;
- 2) підтримка переробної галузі;
- 3) відшкодування вартості за придбання сільськогосподарської техніки та обладнання;
- 4) оновлення порядків розподілу коштів на розвиток АПК;
- 5) пропозиції щодо оновлення Податкового кодексу України.

Нині аграрії не тільки вирощують для українських та закордонних споживачів хліб, виробляють інші продукти харчування, а й поповнюють державний бюджет України за рахунок надходження кількох видів податків. За даними Державної фіскальної служби України, тільки з початку 2019 р. станом на 1 серпня до державної скарбниці від сільськогосподарських підприємств, підприємств мисливського та лісового господарств надійшло понад 12 млрд. грн. Для порівняння: за весь 2015 р. від аграріїв було отримано майже 14,4 млрд. грн.

За даними попередніх десяти років, агропромислові підприємства сплатили у державну скарбницю у 10 разів меншу суму податків – близько 1,2 млрд. грн.

За останні 10 років, за даними на 1 січня 2020 р., експорт з України зернових та олійних культур зріс більше ніж у три рази. Наприклад, за період 2014–2015 рр. було експортовано: зерна – 37,6 млн. т, олійних – 3,8 млн. т, а продуктів переробки зернових та олійних – 4,9 млн. т. Таким чином, сумарно експорт зазначеної сільськогосподарської продукції збільшувався на 3,6 млн. т щорічно, та в результаті минулий маркетинговий рік закінчився з показником на рівні 46,3 млн. т.

За останні п'ять років АПК отримав понад 3,6 млрд. дол. США прямих зарубіжних інвестицій. У 2015 р., за даними Держстату України, вітчизняний АПК отримав найбільшу кількість прямих зарубіжних інвестицій за останні сім років. На 1 січня 2016 р. їх розмір становив 856,3 млн. дол. США. При цьому основними інвесторами агросектору України були Кіпр (177,5 млн. дол. США), Велика Британія (48,9 млн. дол. США) та Німеччина (34,8 млн. дол. США) [18].

Сьогодні сільське господарство – майже єдина галузь в Україні, що демонструє стабільне зростання, незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію. За останні роки ця галузь стала практично основним експортером та головним джерелом надходжень іноземної валюти в країну.

Незважаючи на певні успіхи, аграрна галузь вимагає проведення систематичних реформ. Насамперед це стосується переходу на стандарти ЄС, що дасть змогу збільшити обсяги експорту.

Із цією метою Міністерством аграрної політики та продовольства було розроблено Комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. У рамках Стратегії визначено три основні пріоритети реформування: наближення законодавства до стандартів ЄС та дерегуляція; підвищення конкурентоспроможності сільського господарства; розвиток сільських територій та захист навколишнього середовища.

Ці пріоритети, своєю чергою, дають змогу визначити такі головні цілі майбутньої стратегії щодо розвитку АПК України.

1. Адаптація чинного законодавства України в агропромисловому комплексі до норм законодавства ЄС. Перш за все це передбачає імплементацію відповідних норм законодавства у сфері безпеки харчових продуктів, санітарних та фітосанітарних заходів.

2. Деретуляція в агропромисловому комплексі. У рамках досягнення зазначеної мети планується суттєво зменшити тиск державних контролюючих органів на галузь за рахунок перегляду, доопрацювання та скасування низки регуляторних нормативно-правових актів.

3. Розвиток виробництва в АПК. У рамках даної реформи передбачається спрощення доступу українського агробізнесу до фінансування та кредитів, проведення земельної реформи, реалізація інфраструктурних та логістичних проєктів, а також сприяння оновленню та модернізації виробничих та переробних потужностей АПК.

4. Вдосконалення аграрної політики у сфері науки, освіти та інновацій. Дана мета спрямована, зокрема, на проведення реформи у сфері аграрної освіти для підвищення якості підготовки фахівців, які працюють у агросекторі України.

5. Контроль виробництва на ринку АПК. Реформи у даній сфері будуть спрямовані на розвиток експорту української агропродукції, організацію діяльності товаровиробників, забезпечення продовольчої безпеки, управління внутрішнім ринком, а також вирішення низки інших нагальних для зазначеної галузі питань.

6. Державна підтримка та оподаткування у сфері сільського господарства. Передбачається перегляд та вдосконалення системи державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції і зменшення адміністративного тиску за рахунок спрощення системи оподаткування галузі.

7. Розвиток сільських територій. У рамках даної реформи плануються розроблення та впровадження програми підтримки малих фермерських господарств, реалізація заходів щодо поліпшення якості життя у сільській місцевості, а також удосконалення та підвищення ефективності системи місцевого самоврядування сільських територій.

8. Управління ресурсами в сільському господарстві. Заплановано розвиток ініціативи щодо стимулювання виробництва органічної продукції, розвитку біоенергетики, раціонального використання земельних та водних ресурсів [19].

Стосовно оцінки можливих ризиків, то нині в українському агробізнесі спостерігається тенденція до укрупнення структур та формування агрохолдингів. Великі агрохолдинги «поглинають» невеликі господарства. У середині 2019 р. падіння фондового ринку в Китаї на третину та методи регулювання китайського фондового ринку суттєво знизили довіру інвесторів через заборону IPO, заборону на продаж акцій китайських компаній, якщо їхні обсяги перевищують установлений ліміт. Зазначені заходи призвели до зменшення ліквідності ринків та зниження їхньої привабливості для потенційних інвесторів, що у цілому негативно вплинуло на розвиток агропромислового комплексу України.

У сучасних умовах суттєво зростає роль в агропромисловому виробництві великих агрохолдингів. Так, розвитком тваринництва можуть займатися переважно великі компанії. Початкові витрати на будівництво нових тваринних ферм є дуже високими: звичайний виробник не зможе їх профінансу-

вати через негативну або нульову рентабельність капіталу. Мати одну-дві ферми не вигідно через високу трудомісткість, тому потрібно вибудувати цілу систему комплексів, а також вкладати інвестиції у розвиток інфраструктури для переробки сировини. Відносно сфери тваринництва слід зазначити, що ця галузь потребує «довгих» грошей. Наприклад, у рослинництві фермер засіває поле, обробляє його, збирає та продає врожай, а потім вкладені гроші повертаються до нього з можливим прибутком через рік-півтора. У галузі тваринництва тільки будівництво усіх комплексів та інфраструктурних об'єктів, підведення комунікацій триватиме близько року, при цьому гроші за короткий час не принесуть прибутку. Крім того, трудомісткість у тваринництві набагато вище, ніж у рослинництві, адже «живої» праці тут використовується значно більше. Тому близько 80–90% м'ясо-молочної продукції, що продається у супермаркетах Європи та США, виробляється великими аграрними компаніями.

Сьогодні агрохолдинги вважаються найбільш привабливою моделлю для розвитку сільського господарства. Але вони мають не тільки позитивні наслідки. Проблема в тому, що агрохолдинги автоматизують процеси, а це означатиме значне скорочення робочих місць. Великі компанії перетворюють сільське господарство України на агробізнес. На перший погляд, у цьому немає нічого поганого. Проте різниця не тільки в термінах. Мета сільського господарства – забезпечувати населення безпечними продуктами харчування, робочими місцями, зберігати та примножувати родючість ґрунтів. Але в агробізнесі головне – отримання прибутку, тому більшість агрохолдингів не несе соціальної відповідальності, наприклад, за порушення сівозміни, виробництво ГМ-культур, скорочення нерентабельних ділянок виробництва тощо.

Саме тому вирішення цієї проблеми на рівні держави вимагає чіткої відповіді на питання: а чи потрібно нам село? Якщо так, необхідно зробити ставку на розвиток фермерства та невеликих агропідприємств, унаслідок чого кількість робочих місць зросте. Водночас ці форми організації виробництва сприятимуть створенню соціальної інфраструктури. Якщо відповідь на це питання негативна, слід вибрати інший шлях: переважно розвиток агрохолдингів. Від того, яку модель вибере Україна, залежить кількість робочих місць у селах [20]. Окрім того, неможливо створити високоефективне сільське господарство без відповідної промислової бази, що на разі в Україні практично відсутня.

Водночас, на думку директора Українського інституту аналізу менеджменту та політики Руслана Бортника, не слід перетворювати Україну у виключно аграрну країну, тому що у світі не існує жодної аграрної супердержави. Навпаки, необхідна

трансформація України в аграрно-індустріальну країну. У разі якщо вона залишиться тільки аграрною країною, це не призведе до позитивних змін в економіці та суспільстві у цілому. Ба більше, ситуація з нестачею продуктів харчування можлива тільки в аграрних країнах, але цього практично не буває в індустріально розвинених державах. Україна лише як аграрна країна – це депресивний стан економіки, низький рівень доходів населення, падіння конкурентоспроможності виробництва та втрата позицій держави на світових ринках.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, на сучасному етапі трансформації економіки України головними позитивними зрушеннями у розвитку аграрної галузі є активізація процесів концентрації капіталу та виробництва; кількісна та структурна диверсифікація сільськогосподарського виробництва і зростання експорту аграрної продукції на світові ринки; динамічне оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інноваційних технологій в аграрні виробничі процеси; вертикальна інтеграція українського агропромислового комплексу на основі об'єднання та концентрації виробничих потужностей сільськогосподарського, переробного і харчового виробництва з охопленням повного технологічного циклу аграрного виробництва, «замиканням» вартісного ланцюжка та монополізацією продуктових систем у зерновій, молочній, сироробній та м'ясній сферах вітчизняного аграрного сектору. За останні роки АПК України перетворився на ключову галузь української економіки. У 2018 р. українські аграрії випередили металургів і вийшли в лідери ринку за обсягами експорту продукції, забезпечивши майже 40% усієї валютної виручки України.

Таким чином, розвиток АПК України у сучасних умовах є важливим напрямом зростання конкурентоспроможності економіки країни. Сьогодні ця галузь потребує державної підтримки та фінансування, проведення суттєвих реформ та залучення нових передових технологій ведення агробізнесу. Поряд із цим на державному рівні необхідно вирішити питання щодо створення вагомих стимулів та сприяння розвитку на сучасній інноваційній базі таких конкурентоспроможних галузей української економіки, як машинобудування, металургія, хімічна галузь, харчова промисловість, що дасть змогу підвищити роль економіки України на світових ринках, збільшити зайнятість населення, забезпечити зростання рівня життя та добробуту українців.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Халатур С.М. Інституціональні детермінанти формування стратегії економічного розвитку сільськогосподарства України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 5. С. 119–123.
2. Оцінка впливу Угоди про асоціацію ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова допо-

відь / за ред. акад. НАН України В.М. Геєця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2014. 102 с.

3. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектору економіки України : монографія. Житомир : ДВНЗ «Держ. агрокол. ун-т», 2008. 384 с.

4. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наукова доповідь / О.М. Бородіна та ін. ; за ред. В.М. Геєця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. 56 с.

5. Слободянюк Н.О. Інвестиційні стратегії забезпечення конкурентоспроможності аграрної сфери національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 172–176.

6. Халатур С.М. Особливості та шляхи вдосконалення фінансування розвитку сільського господарства в Україні. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С. 194–198.

7. Мельник О.В. Сучасні аспекти стратегічного управління в аграрному секторі економіки України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С.111–116.

8. Воронич М.М. Стан та основні тренди розвитку аграрного сектору України: геоекономічний аспект. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 154–162.

9. Іванюта В.Ф. Агропромисловий сектор як основа розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів. URL: <http://www.economy.nauka.com> (дата звернення: 06.02.2020).

10. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. ; изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Academia, 2004. 88 с.

11. Роль АПК в економіці України. URL: <http://www.novageografia.com> (дата звернення: 06.02.2020).

12. Украина: несостоявшаяся «аграрная сверхдержава». URL: <https://ukraina> (дата звернення: 10.02.2020).

13. Темпы роста индекса сельхозпродукции в Украине опережают прошлогодние. URL: <http://agroportal.ua> (дата звернення: 18.02.2020).

14. В аграрной сфере экономики Украины наступил инвестиционный кризис. Мнение. URL: <https://latifundist.com> (дата звернення: 12.03.2020).

15. Финансы на аграрном поле: о результатах 2019 и тенденциях 2020. URL: <https://latifundist.com> (дата звернення: 17.03.2020).

16. В мире растет производство этанола, поэтому у кукурузы хорошие перспективы. Нероба. URL: <https://latifundist.com> (дата звернення: 20.03.2020).

17. Силивончик А. Светлое будущее 2020: Прогнозы для АПК. URL: <https://latifundist.com> (дата звернення: 20.03.2020).

18. ТОП аграрных фактов независимой Украины. URL: <https://latifundist.com> (дата звернення: 23.03.2020).

19. Рутицкая В. Украинский АПК: пять лет «европейских» реформ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua> (дата звернення: 23.03.2020).

20. Четыре проблемы, которые способны затормозить украинское сельское хозяйство. URL: <https://businessviews.com.ua> (дата звернення: 25.03.2020).

REFERENCES:

1. Khalatur S.M. (2017) Instytutsionalni determinanty formuvannya stratehiyi ekonomichnoho rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy [Institutional determinations of the forming of the strategy of the development of the agricultural industry of Ukraine] *Biznes-Inform.* no. 5, pp. 119–123. (in Ukrainian)
2. Heyets V.M., Ostashko T.O., Shynkaruk L.V. (2014) Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiyu ZVT mizh Ukrainoyu ta YeS na ekonomiku Ukrayiny [The valuation of the influence of the Agreement of Association of Free Trade Zone between Ukraine and EU on the economy of Ukraine]: naukova dopovid' za red. akad. NAN Ukrainy Heytsya V.M., chl.-kor. NAN Ukrainy, d-ra ekon. nauk Ostashko T.O., chl.-kor. NAN Ukrainy, d-ra ekon. nauk Shynkaruk L.V.; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». Kyiv. 102 p. (in Ukrainian)
3. Zinchuk T.O. (2008) Yevropeyska intehratsiya: problemy adaptatsiyi ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy [The European Integration: the main problems of the adaptation of the agro-industrial sector of the economy of Ukraine]: monohr. Zhytomyr: DVNZ «Derzh. ahroekol. un-t». 384 p. (in Ukrainian)
4. Borodina O.M. (2012) Ukrainska model ahrarynoho rozvytku ta yiyi sotsio-ekonomichna pereoriyentatsiya [The Ukrainian model of the agrarian progress and its social-economical reorientation]: nauk. dop. Borodina O.M., Heyets V.M., Hutorov A.O. [ta in.]; za red. Heytsya V.M., Borodinoyi O.M., Prokopy I.V. NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. Kyiv. 56 P. (in Ukrainian)
5. Slobodyanyuk N.O. (2017) Investytsiyni stratehiyi zabezpechennya konkurentospromozhnosti ahrarynoyi sfery natsionalnoyi ekonomiky [The investment strategies of the ensuring of the competitiveness of the agrarian sphere of the national economy] *Biznes-Inform.* no. 1, pp. 172–176. (in Ukrainian)
6. Khalatur S.M. (2017) Osoblyvosti ta shlyakhy vdoskonalennya finansuvannya rozvytku silskoho hospodarstva v Ukraini [The peculiarities and the ways of the improvement of the financing of the agricultural industry in Ukraine] *Biznes-Inform.* no.4, pp. 194–198. (in Ukrainian)
7. Melnyk O.V. (2017) Suchasni aspekty stratehichnoho upravlinnya v ahrarynomu sektori ekonomiky Ukrainy [The modern aspects of the strategic management in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Biznes-Inform.* no. 4, pp. 111–116. (in Ukrainian)
8. Voronych M.M. (2019) Stan ta osnovni trendy rozvytku ahrarynoho sektora Ukrainy: heoekonomichnyy aspekt [The condition and the main trends of the progress of the agrarian sector of Ukraine: geoeconomical aspect]. *Biznes-Inform.* no. 6, pp. 154–162. (in Ukrainian)
9. Ivanyuta V.F. Ahropromyslovyy sektor yak osnova rozvytku ekonomiky silskykh terytoriy v umovakh yevrointehratsiyynykh protsesiv [The agro-industrial sector as a foundation of the development of the economy of the agricultural regions under the circumstances of the eurointegrational processes]. Available at: <http://www.economy.nayka.com> (Accessed 06 February 2020).
10. Bell D. (2004) Hryadushchee postyndustrial'noe obshchestvo. Oput sotsyalnoho prohnozyrovanyya. [The future postindustrial society. The experience of the social forecasting] D. Bell; Perevod s anhlyyskoho. Yzd. 2-oe, yspr. y dop. Moskva: Academia. 788 p. (in Russian)
11. Rol APK v ekonomitsi Ukrainy [The role of the agro-industrial complex in the economy of Ukraine]. Available at: <http://www.novageografia.com> (accessed 06 February 2020).
12. Ukrayna: nesostoyavshayasya «ahraryna sverkhderzhava» [Ukraine: the unsuccessful «agrarian supercountry»]. Available at: <https://ukraina> (accessed 10 February 2020).
13. Tempu rosta yndeksa selkhozproduktysy v Ukraini operezhayut proshlohodnye [The main rates of the growth of the agricultural production indicator exceeding the last year's in Ukraine]. Available at: <http://agroportal.ua> (accessed 18 February 2020).
14. V ahrarynoy sfere ekonomiky Ukrainy nastupyl ynyvestytsyonnyy kryzys. Mnenye [There has come the investment crisis in the agrarian sphere of the economy of Ukraine. The Opinion]. Available at: <https://latifundist.com> (accessed 12 March 2020).
15. Finansu na ahrarynom pole: o rezultatakh 2019 y tendentsyakh 2020 [The finance on the agrarian field: about the results of the year 2019 and trends of the year 2020]. Available at: <https://latifundist.com> (accessed 17 March 2020).
16. V myre rastet proizvodstvo etanola, poetomy y kykryzu horoshie perspektyvy [The producing of the ethanol is growing in the world therefore the corn has a good perspectives]. Neroba. Available at: <https://latifundist.com> (accessed 20 March 2020).
17. Sylyvonchik Alla. Svetloe bydyshchee 2020. Prohnozu dlya APK [The brightness future 2020. The forecasts for the agro-industrial sector]. Available at: <https://latifundist.com> (accessed 20 March 2020).
18. TOP ahrarynuh faktov nezavysymoy Ukrainy [The TOP of the agrarian facts of the independent Ukraine]. Available at: <https://latifundist.com> (accessed 23 March 2020).
19. Rutytskaya V. Ukraynskyy APK: pyat let «evropeyskykh» reform [The Ukrainian agro-industrial sector: five years of the «european» reforms]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua> (accessed 23 March 2020).
20. Cheture problemu, kotorue sposobnu zatormozyt ukrainskoe selskoe khozyaystvo [The four problems, which can make slower the Ukrainian agricultural industry]. Available at: <https://businessviews.com.ua> (accessed 25 March 2020).